

DABISKIE ZĀLĀJI IR BIOLOĢISKI DAUDZVEIDĪGĀKĀ UN EKOLOĢISKI NOZĪMĪGĀKĀ LAUKSAIMNIECĪBAS ZEMJU DAĻA, KO PĻAVU PĒTNIEKI ATZĪST PAR AUGSTAS DABAS VĒRTĪBAS LAUKSAIMNIECĪBAS ZEMĒM.

Dabiskie zālāji un to apsaimniekošana

DZIDRA KREIŠMANE,

LBTU Lauksaimniecības un pārtikas tehnoloģijas fakultātes asoc. prof. emeritus

"Aizsargājamo biotopu saglabāšanas vadlīnijas Latvijā" 3. sējuma "Dabiskās pļavas un ganības" priekšvārdā Dabas aizsardzības pārvaldes iepriekšējais ģenerāldirektors Juris Jātnieks ir teicis: "Cilvēka saistība ar dabu ir mūžīga. Cilvēkam nav nākotnes, norobežojoties no apkārtējās vides, savukārt dabas daudzveidību nevaram nosargāt šķirti no cilvēka, aizliedzot jebkādas darbības. Latvijas dabas krāšņumu un daudzveidīgumu ietekmē jusi cilvēka un vides mijiedarbība gadsimtu gaitā. Arī turpmāk dabiskās pļavas, jūras piekraste, meži, upes un ezeri uzturami, cilvēkam atbildīgi saimniekojot." Bez atbilstošas aktīvas apsaimniekošanas zālāji pārvērtīsies par citiem

biotopiem, Latvijas gadījumā tas būtu mežs.

ILGGADĪGS ZĀLĀJS IR GAN DABISKS, GAN KULTIVĒTS

Dabiska zālāja pastāvēšanu pilnībā nodrošina dabas apstākļi, cilvēku lauksaimnieciskā darbība (pļaušana vai mājlopu ganišana) nav nepieciešama. Latvijā šādu zālāju nav, bet šo terminu lieto kā sinonīmu terminam – daļēji dabisks zālājs.

Pēc tam, kad Latvijas teritorijā lielie zālēdāji izmira, palu darbība un plaši veiktā meliorācija stipri izmainīja dabisko zālāju pastāvēšanu, tā kļuva pilnībā atkarīga no cilvēka. Ja ir zināms, ka zālājs nav bijis arts vai sēts, piemēram, veidojies vietā, kur mežā ilgstoši ganīti mājlopi, vai upes krastā un palienē, kur ilgstoši pļauts un vākts siens, tad tas ir dabisks zālājs.

Lauksaimnieki par dabisku zālāju nereti sauc jebkuru ilggadīgo zālāju, kurā sētās

graudzāles ir daļēji iznīkušas un ir ieviesušās savvaļas augu sugas. Pareizāk būtu šādus zālājus saukt par daļēji dabiskiem zālājiem, jo to pastāvēšanu nodrošina cilvēku lauksaimnieciskā darbība, bet vides apstākļus un sugu sastāvu – dabiskie procesi. Kopš 2014. gada saistībā ar ES Kopējās lauksaimniecības politikas nostādņiem ir ieviests termins – ilggadīgs zālājs, kas ir pastāvējis ilgāk par pieciem gadiem. Līdz ar to ilggadīgs ir gan dabisks, gan kultivēts zālājs. Arī šajā rakstā ērtības labad lietots termins – dabisks zālājs.

DABISKIE ZĀLĀJI IR DAUDZVEIDĪGI

Dabiskie zālāji ir ļoti dažādi – slapji, mitri vai sausi, auglīgi vai mazauglīgi, tie var veidoties gan skābās, gan kaļķainās augsnes utt. Arī ganišana un pļaušana rada atšķirīgus vides apstākļus, kuru dēļ veidojas dažādas sugu sabiedrības.

Dažādie vides apstākļi nosaka arī apsaimniekošanas pieejas un iespējas.

Zināmu sajukumu dabisko zālāju apsaimniekošanā rada arī pļavu statuss. Ja dabiskai pļavai ir piešķirts bioloģiski vērtīga zālāja statuss un ir iespēja saņemt atbalstu zālāju biotopu apsaimniekošanai (BDUZ), garantējot to saglabāšanu, apsaimniekošana ir striktāk regulēta. Tomēr arī šeit pļavas zālāju ir iespējams izmantot lopbarības sagatavošanai, vienlaikus saglabājot aizsargājamās zālaugu sugas vai nodrošinot labvēlīgus apstākļus putnu dzīvotnei. Tomēr arī pļavas bez šī statusa ir dabas vērtība un lopbarības avots, lai arī dabiskie zālāji salīdzinājumā ar sētiem zālājiem bieži ir mazražīgi (0.5–1.5 t/ha siena sausleju pļavās).

Latvijā liela vērtība ir **palieņu zālāji**, kas ir viena no produktīvākajām ekosistēmām pasaulē. To zāles biomasa var sasniegt pat 10–30

t/ha zaļās masas vai 2-5 t/ha siena. Dažos Latvijas reģionos palieņu zālājiem joprojām ir ļoti liela ekonomiskā vērtība, jo tie aizņem lielas platības, un, tā kā agrotehnisko apstākļu dēļ tur nav iespējams iekopt aramzemes, tur var nodarboties tikai ar lopkopību.

Arī no mitrākās vietās esošām dabiskām pļavām, ne tikai no palienēm, var iegūt gana labu zāles ražu, turklāt ar lielu minerālelementu un vitamīnu daudzumu. Bieži šādos zālajos esošā augu sugu daudzveidība veicina lopbarības uzņemšanu un sagremojamību. Tas gan ir ar nosacījumu, ka zāli nopļauj vai nogana agrājos attīstības stadijās – pāraugušai zālei būs pakaišu vērtība.

DABISKO ZĀLĀJU PASTĀVĒŠANAS DRAUDI

Draudus dabisko zālāju pastāvēšanai rada lauku dzīvesveida un zemes izmantošanas maiņa, pļavu pārveide par aramzemēm, pamešana un aizaugšana, eitrofikācija, apmežošana, hidroloģiskās darbības (nosusināšana), invazīvas un ekspansīvas sugas, brīvā laika aktivitātes, sadrumstalotība un izolācija.

Dabiskajos zālajos, pārtraucot pļaušanu un ganīšanu, ļoti strauji uzkrājas kūla, tādēļ zālējāju dzīvnieku klātbūtne pļavu apsaimniekošanā ir izšķirīgi svarīga. Pētījumi liecina, ka jau pēc septiņiem gadiem kūlas masa var sasniegt 70% no kopējās augu virszemes dzīvo un atmirušo augu masas. Kūla samazina iztvaikošanu, un augsnes pamitrinās, laika gaitā pārpurvojas. Kūla traucē sēklu dīgšanu, samazinot augu sugu daudzveidību. Kūlas uzkrāšanās rada arī mēslošanas efektu, bet, ja biomasu nenovāc, samazinās sugu daudzveidība, paliek tikai lielās graudzāles un platlapji, izzūd arī viengadīgās un divgadīgās sugas, tostarp savvaļas tauriņzieži.

Latvijā ir novērots, ka vēlu pļautā palienes pļavā, zāli sasmalcinot, nozīmīgi palielinās meža sunburkšķa klātbūtne zālājā.

Lielu postu sugu daudzveidības un ražības uzturēšanai nodara **kūlas dedzināšana**. Tās dēļ pieaug graudzāļu, galvenokārt plūksnainās īskājes, slotiņu cieras un ložņu vārpata, arī podagras gārsas īpatsvars. Šīm sugām ir raksturīga spēja strauji izplatīties, pļavai zūd botāniskā un ainaviskā vērtība.

DABISKO PĻAVU APSAIMNIEKOŠANA

Vispiemērotākā apsaimniekošana ir **pļaušana kombinācijā ar ganīšanu**. Zāles pļaušana siena novākšanai reizi gadā un mērena atāla noganīšana 1-2 reizes sezonā, ļaujot vismaz 25% platībā izziedēt un izsēties sēklām, lielā mērā veicinās gan laba botāniskā sastāva uzturēšanu, gan pietiekamu zāles masu. Galvenie kopšanas darbi ir pavasara šļūksana un virskārtas ecēšana, mēslošana ar šķidro organisko vai minerālo mēslojumu.

Bieži pļavas ir kurmju vai mežacūku izrakņātas, tad ir nepieciešama radikālāka virsmas līdzināšana ar disku kultivatoru vai citu piemērotu darbarīku. Mežacūku rakumi nelielā platībā zālāja sugu daudzveidībai nekaitē, taču intensīva rakšanās rada atmatai līdzīgu veģetāciju, parādās pļavai netipiskas nezāles, kā arī rakumi apgrūtina apsaimniekošanu.

Vieglāka granulometriskā sastāva augsnē, tostarp kūdr-augsnē, pavasarī ļoti vēlama ir pievelšana, ja vien mitruma apstākļi tam ir piemēroti.

Konstatējot nabadzīgu zālaugu sugu sastāvu, agri pavasarī var **piesēt zālaugu sēklas esošajā zelmenī**, iestrādājot tās augsnē ar tiešās sējas sējmašīnu vai izkaisot pa

virsu ar piltuves agregātu vai lauksaimniecības lidrobotu. Tad gan nepieciešama ecēšana un pievelšana. Ja pļava ir mitra un pavasara kopšanas darbus nevar laikus veikt, zālaugu sēklas var piesēt arī vasaras vidū vai pat otrajā pusē zemu nopļautā zelmenī. Izšķirīgais faktors tādā gadījumā ir mitrums. To nevar darīt sausajā periodā. Piesējai der ātraudzīgāki zālaugi – sarkanais vai bastarda āboliņš, ragainie vanagnadziņi, ganību airene, pļavas auzene, auzeņairene. Sēj pusi no pilnās izsējas normas – 12-15 kg/ha, taču svarīgi ir pārliecināties par sēklu dīgspēju. Ja tā zema, tad attiecīgi sēklu izsējas norma jāpalielina.

Pļaušana ir piemērotākā dabisko zālāju apsaimniekošanas metode, lai saglabātu vai palielinātu augu sugu daudzveidību, tā ir piemērotāka arī zālajos, kuros ir daudz augu

ALLIANCE

ENGINEERED TO KEEP YOU AHEAD

LAUKSAIMNIECĪBAS UN SPECIALIZĒTĀS TEHNIKAS RIEPAS

RĪGA UN PIERĪGA
+371 26657263

ZEMGALE / KURZEME
+371 29622876

VIDZEME / LATGALE / SĒLIJA
+371 29547554

Dabiskajos zālajos, pārtraucot pļaušanu un ganišanu, ļoti strauji uzkrājas kūla.

Kūlas dedzināšanas dēļ pieaug graudzāļu, galvenokārt plūksnainās iskājes, slotiņu ciskas un ložņu vārpatas, arī podagras gārsas īpatsvars.

sugu, ko dzīvnieki nelabprāt ēd. Vēlama ir pļaušanas augstuma maiņa, nedrīkst ilggadīgi pļaut ļoti augstu, tas ierobežos zemāka auguma sugu konkurētspēju.

Arī ikgadēja vēla pļaušana ir nelabvēlīga. Tā veicina barības vielu uzkrāšanos saknēs nākamajam gadam vēl pirms nopļaušanas. Nākamajā pavasarī šīs graudzāles būs konkurētspējīgākas, bet citu sugu jaunajiem dīgšiem konkurētspēja samazinās. Graudzālēm barības vielu rezerves uzkrājas saknēs, sakņu kaklos, cerošanas mezgļos un apakšzemes dzinumos, to ataugšana pēc nopļaušanas vai noganīšanas notiek uz uzkrāto rezerves barības vielu rēķina. Ja zāli nopļauj pārāk vēlu, barības vielas no virszemes orgāniem augs nogādā sakņu daļā un no zālāja, to pļaujot, tiek iznests mazāk barības vielu nekā dabiskam zālājam raksturīgi un nepieciešami. Vēlas pļaušanas rezultātā samazinās augu un bezmugurkaulnieku sugu daudzveidība. Latvijā ir novērots, ka vēlu pļautā palienes pļavā, zāli sasmalcinot, nozīmīgi palielinājās meža suņburkšķa klātbūtne zālājā.

NEPĀRMĒSLOT, NEPĀRGANĪT, NEPLAUT PĀRĀK BIEŽI

Dabisko zālāju nevajag pļaut kā mauriņzālienu, arī nepārganīt (neizmīdīt velēnu, nenomākt augu augšanu). Bieži pļautās un intensīvi ganītās vietās veidojas samērā līdzīga un sugām nabadzīga veģetācija. Tur parasti dominē viena vai dažas graudzāles, piemēram, sarkanā auzene, parastā smilga, pārganītās vietās – maura skarene, mazā brūngalvīte, lielā ceļteka, maura sūrene. Pārganīšana un pārmērīga nobradāšana rada velēnas bojājumus, sarausta augu saknes,

sablīvē augsni, augiem samazinās skābekļa apgāde, samazinās arī augsnes faunas daudzveidība.

Ir lietderīgi atstāt nenopļautus laukumus, kur izsēties sēklām un patverties kukaiņiem, putniem u. c. dzīvniekiem, iespēju robežās pārmaiņus pa gadiem veidot robotas joslas mežmalās, ceļmalās, grāvmalās un ainavas elementus. Jā, tādējādi samazināsies nopļautās zāles masa, arī darbs nebūs tik raīts, bet tā būs saimniekošana saskaņā ar dabu, un tas ilgtermiņā sniegs gandarijumu. Intensīvam darbam piemēroti būs saimnieka skaistie tūrumi, kur kaitēkļus ierobežot un augus apputeksnēt palīdzēs kukaiņi un putni no uzturētajām dabiskajām pļavām.

SVARĪGA IR DABISKO PĻAVU PLATĪBU NESAMAZINĀŠANĀS

Dabisko zālāju platības samazināšanās rada zālāju biotopu sadrumstalotību, jo zālāji ir izolēti un savvaļas sugas nevar pārvietoties un dabiski izplatīties. Tas ir īpaši raksturīgs Zemgales līdzenumā, kur dabiskie zālāji ir stipri fragmentēti, savukārt ceļmalas ir vāji piemērotas dabisko zālāju sugu izplatībai. Zināmu ieguldījumu tajā varētu sniegt aizsargjoslu uzturēšana gar ūdenstecēm, kā arī laukmales ar dabisku veģetāciju.

Sākot domāt par pareizu apsaimniekošanas praksi, ir jāņem vērā daudzi aspekti, piemēram, zālāju struktūra un sastāvs, dabas aizsardzības vērtības, vecums, edafiskās īpašības, apsaimniekošanas vēsture un īpašumtiesību nosacījumi utt. Pēdējās desmitgadēs ir jāņem vērā arī atjaunošanas iespējas. Zālāju pamešana ir izraisījusi dramatisku šā biotopa zudumu. Ja zālāji ir tikai aizauguši ar krūmiem,

kokiem vai ekspansīvām sugām, bet citas zālāju īpašības, piemēram, hidroloģija, ģeoloģija, ekoloģija nav mainījušās, tad to ir diezgan viegli atjaunot.

Ganīšana un pļaušana kā apsaimniekošanas metode ir visizplatītākā visās valstīs, tomēr šīs metodes ir jākontrolē, jo pārmērīga ganīšana var izraisīt augsnes eroziju un pārtuksnešošanos, turpretim nepietiekama noganīšana veicinās liela auguma zālaugu sugu un krūmu augšanu.

ES dalībvalstīs, tostarp Latvijā, ir iespēja saņemt subsīdijas lauksaimniecībai, un daļa no agrovīdes programmu aktivitātēm ir veltīta dabas aizsardzībai. Tas ir palīdzējis uzsākt zālāju apsaimniekošanu, ir izdevies atjaunot lielas aizaugušu zālāju platības, iegādāta tehnika zālāju apsaimniekošanai, tostarp māļlopu audzēšanai. Tomēr šīs programmas nav īpaši populāras zemnieku vidū. Galvenie iemesli ir salīdzinoši nelielais finansējums, nesaprotami un neskaidri rezultāti, nevēlēšanās tikt kontrolētiem utt. Tomēr bez agrovīdes subsīdijām interese būtu vēl mazāka.

Dabisko zālāju kopējo vērtību populāri ir pieņemts vērtēt kā dabas sniegtu pakalpojumu sabiedrībai, tomēr Latvijā dabisko zālāju ekosistēmu pakalpojumu vērtība līdz šim nav aprēķināta. Aprēķinātā pašreizējā Čehijas dabisko zālāju neto vērtība bija 11–103 tūkstoši eiro par hektāru atkarībā no dabisko zālāju biotopu veida. Lielākā vērtība naudas izteiksmē bija mitrajām zālājiem, zemāka tā bija sausajiem zālājiem. Zinot, ka mūsu zeme ir bagāta ar zālājiem, lai gan tie aizņem tikai nelielu daļu Latvijas teritorijas, katram no mums būtu atbildīgi jāizturas pret šo dabas vērtību saglabāšanu. ▲